

Т. В. Паєнтко

доктор економічних наук, професор,
професор бізнес-школи Берлінського
університету прикладних наук економіки і
техніки, Берлін, Німеччина, [tetiana.paientko@](mailto:tetiana.paientko@htw-berlin.de)
htw-berlin.de
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2962-308X>

А. Є. Буряченко

доктор економічних наук, професор, завідувач
кафедри фінансів імені Віктора Федосова
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна,
buriachenko.andrii@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-7491>

ОПОДАТКУВАННЯ І ФІСКАЛЬНА СОЦІОЛОГІЯ: ФІНАНСОВА ДУМКА ЗАХОДУ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. *Вступ.* У процесі справедливої взаємодії владних структур та платників податків між ними формуються відносини довіри, що дає змогу забезпечити підтримку з боку бізнесу державних фінансових ініціатив. У свою чергу, якщо взаємовідносини не є прозорими та рівноправними, це призводить до пасивного або навіть негативного ставлення до податків, що знижує ефективність функціонування фінансової системи.

Проблематика. Необхідно усунути прогалину в українській фінансовій теорії, яка досі залишається недостатньо розробленою з точки зору фінансової соціології. Порівняно із західними країнами, де фінансова соціологія вже стала невід'ємною частиною економічного аналізу, в Україні це питання вивчалось лише вузьким колом науковців. Таке обмеження зумовлює необхідність глибшого дослідження й інтеграції соціологічних підходів у фінансову науку, адже без цього українські науковці та політики втрачають можливість отримати повніше розуміння взаємодії між економічними та соціальними процесами.

Мета – обґрунтування напрямів інтеграції фінансової соціології в українську фінансову теорію та розроблення рекомендацій щодо її включення у вітчизняну фінансову практику.

Методи. Використано методи системного, структурно-функціонального, порівняльного аналізу, аналогій, групування, опису, порівняння та узагальнення.

Результати. Доведено, що завдяки інтеграції фінансової соціології українська фінансова теорія може отримати вигоду від тоншого розуміння соціально-економічних факторів, що впливають на фінансову політику. Така інтеграція сприятиме ефективнішому формуванню політики та глибшому розумінню економічних викликів, котрі постали перед Україною.

Висновки. Українським науковцям і політикам слід визначити пріоритетом міждисциплінарне вивчення фінансової політики, спираючись на багаті традиції фінансової соціології на Заході. Варто докласти спільних зусиль для розроблення податкової політики, яка б зміцнювала державну легітимність, вирішуючи питання справедливості, прозорості та довіри. Стратегії управління державним боргом та покращання податкової моралі мають бути центральним елементом фінансової політики, що забезпечить здатність фінансової системи України протистояти соціально-економічному тиску та сприятиме довгостроковій стабільності та розвитку.

Ключові слова: фінанси, оподаткування, фінансова політика, фінансова соціологія, податкова мораль, податкова держава, оптимізація оподаткування, податкова нерівність.

Рис. 1. Літ. 61.

Tetiana Paientko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Berlin University of Applied Sciences of Economics and Techniques (HTW), Business School, Berlin, Germany, tetiana.paientko@htw-berlin.de
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2962-308X>

Andrii Buriachenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, buriachenko.andrii@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-7491>

TAXATION AND FISCAL SOCIOLOGY: WESTERN FINANCIAL OPINION AND LESSONS FOR UKRAINE

Abstract. *Introduction.* Transfer pricing (TP) of commodities plays a critical role in international trade, ensuring equitable taxation and preventing profit shifting between countries. This is particularly important given the price volatility and trade risks associated with commodities. Transparent methodologies are essential for determining transfer prices. Given the substantial impact of commodities such as metals, oil, gas, and agricultural products on the domestic economy, establishing their transfer prices is paramount. Inefficient pricing can lead to unfair taxation and tax evasion.

Problem Statement. Collaborating with international organizations and experts to enhance tax legislation on Transfer Pricing (TP) in Ukraine involves implementing OECD practical recommendations for developing countries. This includes defining a strategy for structural transformations, combating aggressive tax planning, and reducing regulatory risks' impact on the mining sector's business environment.

Purpose. To provide a scientific and practical assessment of the peculiarities and challenges of commodity transfer pricing in Ukraine in the context of the current financial and economic conditions and regulatory framework.

Methods. In conducting the study of transfer pricing of commodities in Ukraine, various scientific and special methods were used to analyse, evaluate and summarise information, including analysis, synthesis, grouping, the method of theoretical generalisation, abstract logical method of induction, deduction, system analysis method, and institutional method. The interdisciplinary approach of using knowledge and methods from various scientific disciplines, such as economics, law, finance and management, allowed us to gain a deeper and more comprehensive understanding of the transfer pricing of commodities. These methods were used synergistically to understand the transfer pricing of commodities in Ukraine in the context of the current financial and economic environment and regulatory framework.

Results. The authors focus on the key aspects of transfer pricing in the commodity market in the context of uncertainty in the development of the domestic economy. The financial and economic factors that influence the formation of transfer prices, as well as regulatory requirements that determine the rules of the game for companies operating in the field of commodities, are outlined. The article focuses on the regulatory documents that define the mechanisms for setting transfer prices in Ukraine, in particular, the Tax Code of Ukraine, recommendations of the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), Order No. 19 of the Ministry of Finance of Ukraine On Approval of the Procedures for Determining the Compliance of the Terms of a Controlled Transaction in Commodities with the Arm's Length Principle (dated 18.01.2022), which aim to regulate the methodological aspects of transfer pricing, which will facilitate fair determination of transfer prices.

Conclusions. The transfer pricing of commodities involves the establishment of fair prices for transactions between related companies in different countries, which is important for preventing tax evasion. Ukrainian legislation considers national peculiarities and international standards to ensure transparency in transfer pricing control. The Order No. 19 of the Ministry of Finance of Ukraine establishes specific criteria for assessing market prices. This helps to increase the efficiency of tax audits and reduce the risk of

price manipulation. Continuous monitoring and integration of international best practices, including the OECD's commodity transfer pricing guidelines, is key to keeping national legislation up-to-date and in line with global standards. This will contribute to better tax administration, fair taxation and international trade. We see the prospect of generalising certain aspects of the practical use of OECD documents on commodity pricing, in particular, on the pricing of minerals.

Keywords: finance, taxation, fiscal policy, fiscal sociology, tax morality, fiscal state, tax optimization, tax inequality.

JEL classification: B52, H20, H30, O23.

Вступ. Поведінка платників податків значною мірою залежить від характеру їхньої взаємодії з владою. Ця взаємодія визначає, чи сприймають громадяни фіскальну систему як справедливу, що, у свою чергу, впливає на їхню готовність підтримувати державні ініціативи та брати активну участь у податкових процесах. Якщо ж довіра до влади є низькою, а податкова політика сприймається як несправедлива, це може призводити до пасивного або навіть негативного ставлення до податків, що знижує ефективність функціонування фіскальної системи. Відтак, залучення громадян до розбудови податкової системи є надзвичайно важливим для забезпечення її ефективності та справедливості [1].

Цей зв'язок між громадянським залученням і ефективністю фіскальної системи стає центральним предметом досліджень фіскальної соціології. Як галузь дослідження фіскальна соціологія вивчає взаємодію між фіскальною політикою та інституційними структурами суспільства, пропонуючи критичне розуміння того, як оподаткування, державні видатки й економічне регулювання формують соціальну поведінку та інституції [2]. У західній фінансовій теорії інтеграція фіскальної соціології значно збагатила аналіз економічних явищ завдяки включенню соціологічних перспектив [3]. Цей міждисциплінарний підхід сприяв повнішому розумінню того, як фінансові системи функціонують у різних соціальних контекстах. Однак, попри успіх на Заході, фіскальна соціологія залишається недостатньо дослідженою в українській фінансовій теорії.

Аналіз досліджень і постановка проблеми. Мотивація цього дослідження зумовлена необхідністю усунути істотну прогалину в українській фінансовій теорії, яка досі залишається недостатньо розробленою з точки зору фіскальної соціології. Порівняно із західними країнами, де фіскальна соціологія вже стала невід'ємною частиною економічного аналізу, в Україні це питання вивчало лише вузьке коло науковців, зокрема В. Л. Андрущенко [4], А. І. Крисоватий та О. Ю. Сидорович [5]. Це обмеження зумовлює необхідність глибшого дослідження й інтеграції соціологічних підходів у фінансову науку, адже без цього вітчизняні науковці та політики втрачають можливість отримати повніше розуміння взаємодії між економічними й соціальними процесами.

Значення нашого дослідження полягає в тому, що воно здатне подолати розрив між економічним і соціологічним аналізом в українській фінансовій

теорії. Інтегруючи фінансову соціологію, українська фінансова теорія може отримати вигоду від тоншого розуміння соціально-економічних факторів, котрі впливають на фінансову політику. Така інтеграція може привести до ефективнішого формування політики та глибшого розуміння економічних викликів, що стоять перед Україною.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів інтеграції фінансової соціології в українську фінансову теорію та розроблення рекомендацій щодо її включення у вітчизняну фінансову практику. Таким чином, це дослідження має на меті розширити теоретичний та аналітичний інструментарій, доступний науковцям і політикам, що дасть їм можливість краще зрозуміти соціальні виміри фінансової політики. Основне дослідницьке питання полягає в тому, які напрями фінансової соціології домінують у західній фінансовій думці і які уроки можна використати для інтеграції ключових її напрацювань в українську фінансову теорію.

Методи дослідження. Використано методи системного, структурно-функціонального, порівняльного аналізу, аналогій, групування, опису, порівняння та узагальнення.

Результати дослідження

Фінансова соціологія у фінансовій думці Заходу

Економіка як окрема дисципліна у більшості європейських держав почала розвиватися з державних фінансів як основної предметної області, оскільки центральним аспектом економічної думки був розвиток інститутів, які сприяли б багатству та щастю (*Wohlstand und Glückseligkeit*) держав, а отже, і людей, котрі в них проживають. Це означає, що фінансовий аспект як елемент забезпечення життєздатності держави має поєднуватися з аспектом соціальним, що вперше чітко простежується у працях Е. Дюркгейма [6], В. Парето [7], Г. Зіммеля [8; 9] та Ф. Тьонніса [10]. Вони й започаткували новий напрям у соціології, який пізніше відокремився у самостійну галузь – фінансову соціологію [11].

Фінансова соціологія виходить із припущення, що фінансові повноваження держави не є лише технічними аспектами, а скоріше відображають владні відносини, що існують у сучасних західних суспільствах. Основне її завдання полягає в комплексному аналізі процесів збору податків, державних витрат та відносин між платниками податків і системою оподаткування. Фінансова соціологія не є фіксованою парадигмою й може поєднуватися з дуже різними теоретичними рамками, такими як теорія суспільного вибору, неомарксистська, інституціональна, теорія трансакційних витрат, теорія обміну та теорія раціонального вибору [12].

Особливістю аналітичного інструментарію фінансової соціології є фундаментальні порівняння розвитку податкових систем різних країн, котрі об'єднують економіку, історію, соціологію та політологію. Результат оподаткування розглядається як еквівалент суспільного договору, що зобов'язує членів певного суспільства до співпраці у сфері сплати податків та надання публічних послуг і відіграє ключову роль в історичній еволюції держав.

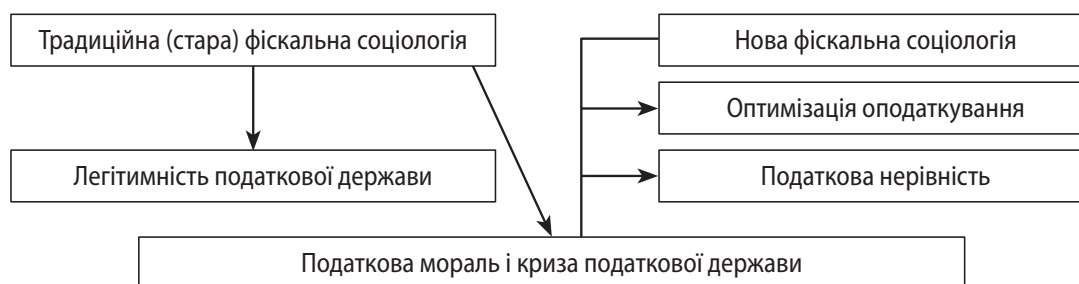

Рисунок. Систематизація основних напрямів фіскальної соціології у фінансовій думці Заходу

Побудовано авторами.

Значення історичного аспекту фіскальної соціології посилилось у ХХІ ст., у зв'язку з чим почала формуватися “нова фіскальна соціологія”, що намагається по-новому прочитати історію кожної країни у порівняльній перспективі, беручи за відправну точку податкову систему й показуючи всі соціальні та політичні наслідки, які виникли з неї з плином часу. У центрі інтересів дослідників цього напрямку – розвиток політичних інститутів і трансформація владних відносин між соціальними групами [13; 14], а також дослідження ролі фіскальної політики поза межами національних відмінностей [15; 16]. Незважаючи на паралельний розвиток старої і нової фіскальної соціології, у західній фінансовій думці можна виокремити чотири основні напрями досліджень у цій сфері (рисунок).

Легітимність податкової держави

Легітимність держави та її здатність ефективно функціонувати багато в чому залежать від того, як вона управляє своїми фінансовими ресурсами та як суспільство сприймає податкову політику. Фіскальна політика не тільки дає змогу уряду регулювати економіку, а й стає важливим інструментом, через який держава може втручатися в інтереси різних соціальних груп, забезпечуючи стабільність і підтримку влади. У цьому і полягає особливість одного з найбільш ранніх напрямів фіскальної соціології, відповідно до ідей якого легітимність держави виправдовує легітимність податкової системи.

Основи цього напрямку було закладено Й. Шумпетером та Е. Селігменом. Й. Шумпетер вважав, що податкова система та способи її застосування є найкращим ключем до розуміння сучасних держав, а стабільні податкові надходження гарантують виживання держави [17]. Е. Селігман підкреслював, що фіскальна справедливість не є фіксованою і незмінною концепцією: вона еволюціонує зі зміною соціальних та економічних умов [18]. Тобто фіскальна політика є наріжним каменем економічної політики уряду, що дає йому змогу втручатися в інтереси всіх груп населення. Формування та розвиток таких ідей відбувалися на фоні двох світових воєн, де сила держави виступала гарантом збереження націй, а тому будь-яке підвищення податків вважалось легітимним.

Ч. Тіллі обґрунтовував, що війни відіграли вирішальну роль у зміцненні легітимності держав та їхньої здатності справляти податки (“вилучення”):

появу держави як централізованої організації, здатної нав'язувати свої правила і свою владу “примусу” на певній території [19]. Крім того, такі правила сприймалися більшістю платників податків як беззаперечні й справедливі. У ХХ ст. війни відіграли важливу роль у формуванні держав та їхніх податкових систем. К. Шефе та Д. Стесведж [20] на основі аналізу даних країн Західної Європи та Північної Америки показують різке зростання максимальних ставок прибуткового податку та податку на спадщину під час двох світових воєн, а потім їх зниження після 1970-х років.

П. Бурдье підкреслює, що сучасні держави змогли запровадити оподаткування і переконати громадськість прийняти його саме тому, що вони змогли створити державні органи й інституції, здатні забезпечити визнання їхньої легітимної монополії на управління суспільством [21]. Проте, як слушно зауважує Р. Бонні, походження сучасних держав не можна зводити до їхньої монополії на збір податків, гарантованої повноваженнями примусу: успіх держав також впливає з їхньої здатності встановлювати правила гри на ринку, діяти як арбітри в конфліктних ситуаціях і як захисники приватної власності [22]. Тобто життєздатність податкової держави не може бути забезпечена в довгостроковій перспективі лише через справляння податків, їх платники повинні бачити реальні кроки з боку держави, які забезпечують функціонування і подальший розвиток суспільства. Якщо цього не відбувається, то криза податкової держави є неминучою.

Зазначимо, що наведена теза є актуальною на рівні не тільки держави, а й інших територіальних утворень (штатів, суб'єктів федерації, територіальних громад тощо). Зазвичай місцеві органи влади хочуть мати у своєму розпорядженні потужний фінансовий ресурс, який би дав змогу забезпечити фінансові уподобання місцевих виборців. Водночас місцева влада майже завжди прагне перекласти відповідальність за виконання фінансових зобов'язань (як власних, так і делегованих) на бюджети вищого рівня [23].

Таким чином, дослідники, які є прихильниками ідей легітимності податкової держави, виправдовують будь-які зміни податкової системи, якщо вони забезпечують виживання держави. Легітимність таких змін впливає з концепції легітимності урядів, які обрали платники податків, а отже, висловили довіру їм щодо розбудови майбутнього держави.

Податкова мораль і криза податкової держави

Багато дослідників, котрі вивчають питання фіскальної соціології, зосереджують увагу на питаннях податкової моралі. Ці дослідження сформували своєрідний місток від традиційної (старої) до нової фіскальної соціології. Представники цього напрямку обґрунтовують, що висока податкова мораль серед платників податків є корисною для суспільства та уряду, оскільки не лише покращуються надходження до бюджету, а й суспільство стає кращим завдяки різноманітним планам розвитку [24]. У розвинутих демократичних суспільствах справедливість, релігія (особливо для північних країн) та довіра до податкової системи є важливішими, ніж податковий тягар, для підвищення податкової моралі. Е. Луттмер і М. Сінгхал [25] зауважують, що

покращання податкової моралі означає покращання дотримання податкового законодавства і демонструє додержання належних соціальних норм. Однак ці ідеї не реалізуються в суспільствах зі слабкими інституційними структурами.

Л. О. Боско і Л. Міттон [26] згадують “кантівський підхід до моралі”, який залежить від рівня розсудливості, коли податкова система є справедливою для всіх, а неправдиве декларування податків створює психологічні витрати, такі як тривога, почуття провини та зниження самооцінки. Зазначається, що платники податків відчують ці витрати, коли їхні дії є несправедливими щодо справедливої податкової системи. Крім того, “альтруїстичний” підхід більше спрямований на загальний добробут суспільства, ніж на особистий добробут, тому зумовлює висновок, що несплата податків окремими особами неодмінно вплине на кошти, необхідні для добробуту суспільства в цілому [27; 28].

Однак податкова мораль не є тим феноменом, який можна запровадити силою, і тим більше в односторонньому порядку. Традиційно найбільший науковий інтерес викликають питання податкової моралі платників податків, а податкова мораль урядів залишається поза увагою. Податкова мораль урядів є не менш важливою, адже саме вона становить основу ефективного використання коштів платників податків, яке, у свою чергу, утворює фундамент для бажання платників продовжувати сплачувати податки у повному обсязі. Низька податкова мораль уряду неминуче призводить до кризи через небажання платників платити податки. Такий протест не обов'язково має бути відкритим, доволі часто він є тихим і проявляється через ухилення від сплати податків або агресивне податкове планування.

Оподаткування є лише одним з елементів фіскальної політики, адже якщо податкових надходжень не вистачає, уряди держав вдаються до запозичень. Дж. О'Коннор зазначає, що держави беруть на себе дедалі більше обов'язків, у т. ч. захищати приватне накопичення капіталу, забезпечувати відтворення економічної системи й підтримувати соціальну гармонію. Він підкреслює, що соціалізація витрат та приватне привласнення прибутків може створювати фіскальну кризу, або “структурний розрив”, між державними видатками та доходами [29]. Зростання державних видатків і труднощі з підвищенням податків змушують держави вдаватися до запозичень. Політичні еліти часто більше залежать від підтримки платників податків і бенефіціарів державних витрат, ніж від власників облігацій, що призводить до тенденції збільшення державного боргу замість підвищення податків або скорочення витрат.

Криза податкової держави пов'язана з потребою в запозиченнях навіть в умовах економічного зростання. Існування державного боргу не є чимось новим, можна стверджувати, що він майже такий же давній, як і народження держав [30]. Як і оподаткування, розвиток державного боргу часто відбувався паралельно з розв'язанням конфліктів і подальшою відбудовою. Наприклад, після Першої світової війни уряди воюючих країн стикнулися з

необхідністю запозичень, що підкреслило важливість легітимності залучення боргів від приватних інвесторів поряд зі здатністю держави збирати податки [31]. Водночас не слід забувати, що у багатьох країнах запозичення в подальшому трансформуються у відстрочене зростання податків.

Цей історичний контекст демонструє, що управління державним боргом і податковими системами є складними й взаємопов'язаними завданнями, які відображають ширші соціально-економічні та політичні процеси. Відмінності в структурі державних інститутів і способах організації виборів можуть великою мірою пояснити варіації, які спостерігаються в податкових системах по обидва боки Атлантики [32]. Однак у багатьох країнах соціальний компроміс, досягнутий протягом трьох десятиліть після Другої світової війни, закінчився з економічною кризою 1973 р., що призвела до нової політизації питання оподаткування, пов'язаної з боротьбою за голоси виборців.

Варто зауважити, що податкові держави зазнають криз не тільки у повоєнний період. Криза легітимності податкової держави знову вийшла на перший план після конфронтації грецького уряду з європейськими інституціями [33]. Стало зрозуміло, що питання державного боргу є тепер не просто одним з аспектів державного фінансування, а прямо суперечать принципу національного суверенітету. Криза податкової держави може перетворитися на кризу демократичної легітимності, адже обмеження, накладені на держбюджети через високий рівень заборгованості, більше не залежать виключно від суверенітету народу, а підпорядковуються рішенням кредиторів, котрі діють без будь-якого процесу демократичного обговорення [34].

Криза податкової держави також може проявлятися через податкові бунти. Вони не належать до минулих епох, а тому мають бути об'єктом для вивчення сучасних форм опору оподаткуванню. Особливість фіскальної соціології полягає в тому, що вона відходить від загального бачення взаємозамінного платника податків і натомість уважно вивчає ресурси, диспозиції та практики тих груп платників, на яких підвищується податкове навантаження [35]. Наприклад, рух проти Поправки 13, що виник у Каліфорнії наприкінці 1970-х років, можна аналізувати як бунт дрібних власників нерухомості, спрямований на захист системи неформальних привілеїв, тобто вигідних положень, які не були прописані в законі [36]. Відправною точкою руху стали спротив зміні методів розрахунку податків на нерухомість і вимога відновити звичну форму держави загального добробуту.

Таким чином, криза податкової держави виникає, коли уряди не здатні ефективно фінансувати свої витрати, що часто спричиняє збільшення державного боргу. Зростання витрат без адекватного підвищення податків створює фіскальний розрив, змушуючи держави запозичувати кошти. Історично такі кризи демонструють складність управління державним боргом і податковими системами. Фіскальна соціологія в цьому випадку допомагає передбачати й аналізувати соціальний опір податкам і виклики, з якими стикаються платники податків у сучасних умовах.

Оптимізація оподаткування

Переважна більшість досліджень у сфері оптимізації оподаткування направлена на вирішення питання розподілу податкового тягара між бідними і багатими [37] та оподаткування багатства [38]. У сучасному контексті дедалі більшої інтернаціоналізації торгівлі та взаємопроникнення національних економік зростає число дослідників, котрі переосмислюють питання, порушені Й. Шумпетером, виходячи за рамки національної податкової системи. Успіх книги Т. Пікетті “Капітал у двадцять першому столітті” (2014) [39] та його заклик запровадити податок на багатство на основі глобального реєстру багатства змушують переглянути роль держав у проведенні реформ, здатних забезпечити податкову справедливість і оптимальність оподаткування різних соціальних груп.

Багато економістів підходили до питання оптимальності оподаткування крізь призму згоди на оподаткування як до результату індивідуальної оцінки витрат і вигід від виконання зобов'язань. Порушуючи цю утилітарну логіку, дослідники в галузі фіскальної соціології розглядають згоду на оподаткування з точки зору суспільного договору, а не індивідуального розрахунку, посилаючись на роботу М. Леві, яка дотримується інституціональної перспективи [40]. Сучасні держави не в змозі змусити всіх платників податків сплачувати високі податки, натомість повинні намагатися переконати їх у справедливості оподаткування, у тому, що податки розподіляються справедливо і їх сплачують також інші платники податків [41]. Для того щоб податкова система вижила і процвітала, вона повинна ґрунтуватися на “інституційних процедурах і соціальних нормах, які підтримують спільне вирішення проблем колективних дій і забезпечують певні гарантії того, що іншим платникам податків і уряду можна довіряти” [42]. Довіра до інституцій ґрунтується на припущенні, що вони передбачувані та стабільні в часі, а довіра до інших членів суспільства – на припущенні, що їх не можна запідозрити в шахрайстві.

Оптимальність оподаткування різних соціальних груп є передумовою для дотримання податкової дисципліни, а отже, і попередження фіскальної кризи. Й. Ангус та ін. зазначають, що податкова дисципліна – процес виконання платником податків свого громадянського обов'язку щодо сплати податків або подання податкових декларацій [43]. Добровільна податкова дисципліна – це готовність платника податків самостійно виконувати директиви та правила податкового органу [44]. На добровільну сплату податків впливає сприйняття людиною факторів підзвітності уряду, які позначаються на дотриманні податкового законодавства з огляду на справедливість та гендерні відмінності. Наприклад, дослідники виявили, що люди літнього віку вважають за краще не платити податки, якщо серед людей немає рівності та справедливості [44]. Це пояснюється простим фактом, що через вік вони не вірять, що дочекаються відповідної віддачі від держави.

Варто підкреслити, що справедливість оподаткування визначається не тільки рівнем податкового навантаження, а й відносинами між податкови-

ми службами і платниками податків. Наприклад, Д. Джайавардан і П. Лоу [45] виявили, що більшість платників податків вважають, ніби податкова служба Шрі-Ланки була несправедливою у вирішенні податкових питань між окремими платниками, і це істотно вплинуло на їхню позицію щодо дотримання податкового законодавства. Коли неформальні інституційні норми домінують над формальними, податкова дисципліна неминуче буде знижуватися. Як зазначає М. Абелін [46], наявність сприятливих неформальних умов для еліт негативно позначається не тільки на податковій дисципліні, а й на довірі до уряду загалом. Таким чином, оптимальність оподаткування не зводиться тільки до рівня податкового навантаження на різні соціальні групи, про що, до речі, свідчить відмова багатьох країн від податків на багатство, а й ураховує інституційні відносини між платниками податків різних соціальних груп і державою.

Податкова нерівність

Податкова нерівність є порівняно новим поняттям, яке досліджується паралельно з питаннями гендерної, расової нерівності та нерівності за доходами. Прихильники фіскальної соціології вважають, що оподаткування слід аналізувати з точки зору впливу податкової політики на баланс інтересів між різними групами платників податків, беручи до уваги різні форми прояву нерівності [12; 47]. Оподаткування може як сприяти поглибленню таких нерівностей, так і, навпаки, згладжувати їх. Одним із головних інструментів регулювання гендерної нерівності та нерівності за доходами є прибуткове оподаткування, яке впливає на згадані форми нерівності не тільки через диференціацію ставок оподаткування або застосування прогресивної чи пропорційної шкали оподаткування, а й через самі механізми оподаткування.

Одним із таких механізмів є спільне оподаткування подружжя. Протягом тривалого часу таке оподаткування сприяло залученню жінок до домашньої роботи. У Сполучених Штатах цю політику було запроваджено в 1948 р. як повернення до суворіших гендерних норм, що поривало з попереднім періодом, коли жінки працювали, аби допомогти зусиллям військових [48]. У 1980-х роках багато європейських країн змінили податкове законодавство на користь того, що заміжні жінки повинні звітувати про свої доходи незалежно від чоловіків [49], але у Франції, Португалії та Польщі залишаються чинними положення, відповідно до яких подружні пари звітують про доходи спільно. Поступове скасування спільного оподаткування подружніх пар або надання права вибору жінкам, як їм звітувати про доходи (як, наприклад, у Німеччині), сприяє частковому забезпеченню гендерної рівності.

Іншим проявом податкової нерівності, котрий не можна віднести до гендерної нерівності чи нерівності за доходами, але він потребує пильної уваги, є відмінності в оподаткуванні сімей з дітьми, сімей без дітей та неодружених платників податків. У більшості країн ОЕСР сім'ї, що складаються з подружжя, яке проживає разом з юридично визнаними дітьми, отримують найкращі податкові пільги [50], тоді як до батьків-одинаків, найчастіше жінок, та неодружених пар ставляться менш прихильно. По суті, їхні доходи

оподатковуються за вищими ставками за рахунок менших податкових пільг і виключень.

Крім того, питання податкової нерівності пов'язані з регіональною економічною нерівністю, на що було вказано на прикладі Іспанії, Польщі та України [51]. Економічний занепад окремих регіонів будь-якої країни неминує сприяти міграції місцевого населення в інші регіони, що розвиваються, або за межі країни. Регіони країни, що зазнають занепаду, покидає насамперед економічно активне населення, а найуразливішими залишаються соціально незахищені верстви – діти та люди похилого віку. До того ж міграція економічно активного населення в інші регіони чи країни зумовлює не лише переміщення центрів економічної діяльності в регіоні чи в країні, а й створює додаткове навантаження на ринок житла та соціальну інфраструктуру регіону або країни, куди мігрує населення.

Нерівність за доходами також має тісний зв'язок з оподаткуванням через застосування прогресивного прибуткового оподаткування та оподаткування багатства. Щодо останнього, то дослідники виявили, що відмінності в оподаткуванні мільйонерів залежно від фіскальної політики окремих штатів США мало впливають на мобільність цих людей з найвищими доходами, які з причин, пов'язаних з їхньою економічною діяльністю, є менш мобільними, ніж інші платники податків [52]. Однак такі дослідження не можуть бути узагальнені на решту світу.

Представники нової фіскальної соціології обґрунтовують, що зниження прибуткових податків не впливає на зниження нерівності за доходами. Одна з версій полягає в тому, що зниження податків у верхніх дужках могло просто виявити наявну ринкову нерівність, зменшивши можливості заможних людей уникати сплати податків. Багато платників податків з високими доходами є керівниками, котрі мають значну свободу у визначенні форми й часу отримання своїх доходів; чим більше доходів вони отримують у вигляді оподаткованого прибутку або дивідендів, тим більше доходів може з'явитися в базах даних, сформованих на підставі оприлюднених податкових даних. Існують певні докази того, що зниження ставки податку на доходи фізичних осіб зменшує ухилення від сплати податків, але довгострокове зростання нерівності в багатьох країнах, включно зі Сполученими Штатами, перевищує те, що можна пояснити лише змінами в ухиленні від сплати податків [53].

Зниження прибуткового податку може збільшити доходи до оподаткування, заохочуючи багатих працювати або дозволяючи їм інвестувати більше, ніж вони могли б в іншому випадку. Оцінки еластичності пропозиції праці високооплачуваних працівників щодо максимальної ставки податку різняться; багато досліджень показують, що ця еластичність, принаймні серед чоловіків, не відрізняється від нуля [54], але в певних професіях і серед самозайнятих осіб вплив податкових ставок на кількість відпрацьованих годин може бути істотним [55]. Зниження ставок корпоративного або особистого прибуткового податку збільшує прибуток, доступний для реінвесту-

вання, і, таким чином, може справити значний вплив на приріст капіталу індивідуальних інвесторів у довгостроковій перспективі [56]. Навіть якщо прибуткові податки безпосередньо не впливають на бідних, купівельна спроможність останніх може суттєво постраждати від непрямого оподаткування. Податковий тягар, котрий формується за рахунок непрямих податків, здебільшого сприяє поглибленню нерівності за доходами та зростанню рівня бідності [37].

Отже, податкова політика неоднаково впливає на різні категорії платників податків; вона може породжувати нерівності, які не обов'язково збігаються з тими, що виникають через становище особи в соціальному просторі або на ринку праці.

Уроки для України

З огляду на сучасні виклики, які постали перед Україною, вивчення досвіду західних країн у контексті легітимності податкової системи є надзвичайно важливим. Уроки фіскальної соціології, особливо в умовах війни та економічної нестабільності, можуть надати цінні інструменти для українського Уряду. Як показує досвід західних країн, підвищення податків у кризові моменти може бути виправданим, але лише за умови, що держава здатна ефективно комунікувати свої цілі та забезпечувати справедливе використання зібраних ресурсів. Для України це означає необхідність розроблення чіткої стратегії, яка б демонструвала суспільству, що податкові зміни спрямовані на забезпечення стабільності та відновлення країни, а не лише на покриття поточних витрат.

В Україні розроблена Національна стратегія доходів до 2030 року [57], яка демонструє чітку тенденцію посилення податкового навантаження. Неминуче підвищення податків, спричинене воєнними витратами, здатне викликати негативну реакцію з боку вітчизняного бізнесу. Щоб уникнути подальшої ескалації невдоволення, Уряд має бути прозорим у своїх діях та не тільки забезпечити відкритий діалог з представниками великого бізнесу, а й комунікувати з малим і середнім бізнесом. Важливо переконати платників податків у тому, що ці заходи сприятимуть не лише перемозі у війні, а й довгостроковому відновленню економіки та соціальній справедливості. Такий підхід допоможе зберегти легітимність держави в очах громадян і гарантувати підтримку необхідних податкових реформ. Слід зазначити, що будь-яке підвищення податкового навантаження, передусім на малий і середній бізнес, в Україні має серйозні ризики, зумовлені зрощенням влади і великого бізнесу [58], тому відсутність комунікації, зростання корупції, недофінансування публічних послуг, посилення адміністративного тиску на малий і середній бізнес призведуть до краху податкової держави, а у випадку України – до краху державності загалом.

Для України одним із головних уроків кризи податкової системи є вирішальна роль доброчесності Уряду у підтримці податкової моралі. У демократичних суспільствах довіра до податкової системи та її справедливості має першочергове значення для забезпечення дотримання податкового законо-

давства та зменшення ухилення від сплати податків. В Україні боротьба з корупцією є питанням не лише етичного урядування, а й практичною потребою для покращання податкової моралі, що сприятиме добровільній сплаті податків. Корупція підриває довіру платників податків, що призводить до зростання ухилення від сплати податків та зменшення надходжень до бюджету [59]. Варто активізувати зусилля, спрямовані на підвищення прозорості, дотримання антикорупційного законодавства та впровадження ефективних систем моніторингу, щоб відновити довіру до державних інституцій.

Для подолання низького рівня довіри до влади Україна повинна зробити пріоритетом прозорість та підзвітність у фінансальній політиці [60]. Історія криз феномену податкової держави підкреслює, що платники податків з більшою ймовірністю будуть дотримуватися податкового законодавства, коли сприймають систему як справедливую та добре керовану. Україна має вжити заходів для забезпечення ефективного використання державних коштів та чіткої підзвітності за фінансові рішення. Це передбачає публікацію детальних звітів про державні витрати, проведення аудиту й створення каналів для громадського контролю, однак такі дії мають бути не формальними, а реальними, виявлені порушники повинні бути покарані. Відповідальність має наставати незалежно від статусу особи та її зв'язків. Демонструючи відповідальне управління коштами платників податків, Уряд сприятиме формуванню більш позитивних відносин з громадянами.

Історія криз податкових держав підкреслює важливість суспільного договору між урядом і громадянами. В Україні виховання почуття спільної відповідальності та взаємної вигоди важливе для покращання податкової моралі. Це передбачає не лише забезпечення справедливості та рівноправності податкової системи, а й налагодження діалогу з платниками податків, щоб зрозуміти їхні проблеми та очікування. Сформувавши суспільний договір, базований на довірі та взаємній повазі, Україна підвищить рівень податкової дисципліни та зміцнить свою фінансову позицію.

Щодо перспектив оптимізації оподаткування, то потрібно визначити пріоритетним завданням подолання нерівності за доходами, у т. ч. за допомогою прогресивної податкової системи, котра гарантуватиме, що заможні громадяни сплачуватимуть справедливую частку податків до державного бюджету [61]. Україна може скористатися досвідом інших країн, запровадивши ефективнішу систему прогресивного оподаткування, яка включатиме вищі ставки податку для найбагатших громадян та корпорацій і одночасно надаватиме податкові виключення групам населення з нижчими доходами. Такий підхід допоміг би зменшити глибину нерівності за доходами, що загострилася через економічну нестабільність, спричинену війною.

В Україні, де високим є рівень непрямих податків, таких як ПДВ, слід глибше дослідити вплив цих податків на нерівність доходів. Перехід до більш прогресивної податкової системи, яка менше покладається на непрямі податки і більше на прямі, міг би допомогти зменшити фінансове навантаження на домогосподарства з низьким рівнем доходів. Це було б особливо

корисно за умов великого обсягу тіньової економіки, оскільки послабило б стимули для ухилення від сплати податків серед менш заможних верств населення, які часто змушені йти в неформальний сектор, аби уникнути високих витрат, пов'язаних з участю у формальному ринку.

Висновки. Результати дослідження підкреслюють критичну необхідність інтеграції фіскальної соціології в українську фінансову теорію для подолання складних соціально-економічних викликів, що стоять перед країною. Детальний аналіз західної фіскальної соціології дав змогу виокремити ключові висновки, які можуть суттєво покращити розуміння та реалізацію фіскальної політики в Україні.

Насамперед аналіз показав, що міждисциплінарний підхід фіскальної соціології, котрий поєднує економіку, історію, соціологію та політологію, відіграв важливу роль у формуванні комплексної фіскальної політики в західних країнах. Така інтеграція дає змогу глибше зрозуміти суспільний договір між державою і її громадянами, що важливо для легітимності податкової системи. Історичний розвиток фіскальної соціології на Заході демонструє, що оподаткування є не просто технічним чи економічним питанням, а глибоко переплетене із соціальною та політичною динамікою. Для України, де фінансова теорія переважно зосереджується на економічних і технічних аспектах, це дає можливість розширити сферу аналізу, залучивши до неї соціальні та інституційні чинники, а отже, сприятиме більш ефективній та соціально відповідальній фіскальній політиці.

Дослідження також підкреслює важливість легітимності податкової системи – концепції, глибоко вкоріненої в роботах західних фіскальних соціологів. Їхні погляди на те, як податкові системи відображають владні відносини та сприяють легітимності держави, особливо актуальні для України, країни, яка стикається зі значними проблемами з точки зору довіри до влади і суспільних інститутів. Беручи до уваги ці погляди, українські політики можуть розробити податкову політику, яка не лише зосереджуватиметься на генеруванні доходів, а й зміцнюватиме суспільний договір, що сприятиме підвищенню довіри до влади та дотриманню податкового законодавства.

Крім того, результати дослідження підкреслюють важливість урахування ризиків кризи податкової держави, яку західна фіскальна соціологія розглядає крізь призму податкової моралі та управління державним боргом. В Україні, де корупція та низька довіра до влади посилюють ухилення від сплати податків та агресивне податкове планування, врахування цих висновків може допомогти у формуванні політики, яка заохочує добровільну сплату податків. Це вимагатиме не лише справедливої та прозорої податкової політики, а й зобов'язання зменшити державний борг та забезпечити ефективне використання запозичених коштів, уникаючи фіскальної кризи.

На основі результатів дослідження можна сформулювати кілька ключових рекомендацій. По-перше, українським науковцям і політикам слід визначити пріоритетом міждисциплінарне вивчення фіскальної політики, спираючись на багаті традиції фіскальної соціології на Заході. Це передба-

чає розширення академічних програм і дослідницьких планів із включенням до них фіскальної соціології та суміжних галузей. По-друге, варто докласти спільних зусиль для розроблення податкової політики, яка б зміцнювала державну легітимність, вирішуючи питання справедливості, прозорості та довіри. Нарешті, стратегії управління державним боргом та покращання податкової моралі мають бути центральним елементом фіскальної політики, що забезпечить здатність фінансової системи України протистояти соціально-економічному тиску та сприятиме довгостроковій стабільності та розвитку.

Отже, інтеграція фіскальної соціології в українську фінансову теорію є актуальною. Переймаючи уроки західної фінансової думки, Україна може розробити більш цілісний та ефективний підхід до фіскальної політики, який враховуватиме складну взаємодію економічних, соціальних і політичних чинників. Це, у свою чергу, допоможе вирішити нагальні проблеми, що стоять перед Українською державою, від покращання податкової дисципліни до управління державним боргом, що в кінцевому підсумку сприятиме соціально-економічній стійкості та зростанню країни.

Список використаних джерел

1. Casal S., Kogler C., Mittone L., Kirchler E. Tax compliance depends on voice of taxpayers. *Journal of Economic Psychology*. 2016. Vol. 56. P. 141–150. URL: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2016.06.005>.
2. Mumford A. What Is Fiscal Sociology? *Fiscal Sociology at the Centenary*. Palgrave Socio-Legal Studies. Palgrave Macmillan, 2019. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-27496-2_2.
3. Backhaus J. G. Fiscal Sociology: What For? Boston, MA : Springer, 2005.
4. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). Львів: Каменяр, 2000.
5. Крисоватий А. І., Сидорович О. Ю. Фіскальна соціологія. Тернопіль : THEU, 2012. 136 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41412>.
6. Durkheim E. The Rules of Sociological Method. New York : The Free Press, 1938.
7. Pareto V. Trattato di sociologia generale. Vol. I. Firenze : G. Barbèra, 1916. URL: <https://archive.org/details/ParetoTrattatoDiSociologiaGeneraleVoll1>.
8. Simmel G. Einleitung in die Moralwissenschaft 1 & 2. Berlin : Hertz, 1892–1893.
9. Simmel G. Grundfragen der Soziologie. Berlin : Göschen, 1917.
10. Tönnies F. Die Entwicklung der sozialen Frage. Leipzig : Göschen, 1907.
11. Giddens A. Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber. Cambridge : Cambridge University Press, 1971. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803109>.
12. Campbell J. Fiscal sociology in an age of globalization: Comparing tax regimes in advanced capitalist countries. *The Economic Sociology of Capitalism* / ed. by V. Nee, R. Swedberg. Princeton : Princeton University Press, 2021. P. 391–418. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctv141647r.20>.
13. Brownlee W. E. Federal Taxation in America: A Short History. New York : Wodrow Wilson Center Press : Cambridge University Press, 1996.
14. Dauntton M. Just Taxes: The Politics of Taxation in Britain, 1914–1979. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511550027>.
15. Prasad M. The Politics of Free Markets: The Rise of Neoliberal Economic Policies in Britain, France, Germany, and the United States. Chicago : University of Chicago Press, 2006.

16. The New Fiscal Sociology: Taxation in Comparative and Historical Perspective / ed. by I. W. Martin, A. K. Mehrotra, M. Prasad. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2009. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511627071>.
17. Schumpeter J. A. The crisis of the tax state. *The Economics and Sociology of Capitalism* / ed. by R. Swedberg. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1991 [1918]. P. 99–140. URL: <https://doi.org/10.1515/9780691222141-003>.
18. Seligman E. R. A. Essays in Taxation. New-York : MacMillan, 1895.
19. Tilly C. Coercion, Capital and European States. Cambridge, Mass : Basil Blackwell, 1990.
20. Scheve K., Stasavage D. Taxing the Rich. A History of Fiscal Fairness in the United States and Europe. New York ; Princeton : Russell Sage Foundation : Princeton University Press, 2016. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77h28>.
21. Bourdieu P. Sur l'État. Cours au Collège de France (1989–1992). Paris : Seuil, 2012.
22. The Rise of the Fiscal State in Europe c. 1200–1815 / ed. by R. Bonney. Oxford : Clarendon Press, 1999. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198204022.001.0001>.
23. Буряченко А. Є. Нові підходи до формування структури фінансів місцевого самоврядування. *Фінанси, облік і аудит*. 2017. Вип. 30. С. 45–54.
24. Kirchgassner G. Tax Morale, Tax Evasions, and the Shadow Economy. Handbook on the Shadow Economy. Elgar, 2010. URL: <https://doi.org/10.4337/9780857930880.00019>.
25. Luttmer E. F. P., Singhal M. Tax Morale. *Journal of Economic Perspectives*. 2014. Vol. 28 (4). P. 149–168. URL: <https://doi.org/10.1257/jep.28.4.149>.
26. Bosco L. O., Mittone L. Tax Evasion and Moral Constraints: some Experimental Evidence. *Kyklos*. 1997. Vol. 50 (3). P. 297–324. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-6435.00018>.
27. Laffont J. J. Macroeconomic constraints, economic efficiency and ethics: an introduction to Kantian economics. *Economica*. 1975. Vol. 42. P. 430–437. URL: <https://doi.org/10.2307/2553800>.
28. Sugden R. Reciprocity: The Supply of Public Goods through Voluntary Contributions. *The Economic Journal*. 1984. Vol. 94 (376). P. 772–787. URL: <https://doi.org/10.2307/2232294>.
29. O'Connor J. The Fiscal Crisis of the State. New York, NY : St. Martin's, 1973.
30. Stasavage D. Public Debt and the Birth of the Democratic State: France and Great Britain, 1688–1789. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511510557>.
31. Barreyre N., Delalande N. A World of Public Debts. London : Palgrave Macmillan, 2020. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-48794-2>.
32. Steinmo S. Taxation and Democracy: Swedish, British and American Approaches to Financing the Modern States. New Haven, CT : Yale University Press, 1993.
33. Varoufakis Y. Adults in the Room: My Battle with Europe's Deep Establishment. London : Bodley Head, 2017.
34. Streeck W. The politics of public debt: Neoliberalism, capitalist development and the restructuring of the state. *German Economic Review*. 2014. Vol. 15 (1). P. 143–165. URL: <https://doi.org/10.1111/geer.12032>.
35. Tilly C. The Politics of Collective Violence. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819131>.
36. Martin I. W. The Permanent Tax Revolt: How the Property Tax Transformed American Politics. Stanford : Stanford University Press, 2008. URL: <https://doi.org/10.1515/9780804763172>.
37. Newman K. S., O'Brien R. L. Taxing the Poor: Doing Damage to the Truly Disadvantaged. Berkeley, 2011.
38. Scheve K., Stasavage D. The conscription of wealth: mass warfare and the demand for progressive taxation. *International Organization*. 2010. Vol. 64 (4). P. 529–561. URL: <https://doi.org/10.1017/S0020818310000226>.

39. *Piketty T.* Capital in the Twenty-First Century. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2014. URL: <https://doi.org/10.4159/9780674369542>.
40. *Levi M.* Of Rule and Revenue. Berkley : University of California Press, 1988.
41. *Slemrod J.* Why People Pay Taxes. Tax Compliance and Enforcement. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1992.
42. *Daunton M.* Trusting leviathan, The Politics of Taxation in Britain, 1799–1914. Cambridge : Cambridge University Press, 2001.
43. *Angus Y., Brossa L. L., Kwok W. K.* (2016). Individual tax compliance in China: a review. *International Journal of Law and Management*. Vol. 58 (5). P. 562–574. URL: <https://doi.org/10.1108/IJLMA-12-2015-0063>.
44. *Isa K.* Tax complexities in the Malaysian corporate tax system: minimise to maximise. *International Journal of Law and Management*. 2014. Vol. 56 (1). P. 50–65. URL: <https://doi.org/10.1108/IJLMA-08-2013-0036>.
45. *Jayawardane D., Low P. K.* Taxpayer Attitude and Tax Compliance Decision in Sri Lanka. *International Journal of Arts and Commerce*. 2016. Vol. 5 (2). P. 124–135.
46. *Abelin M.* “Entrenched in the BMW”: Argentine elites and the terror of fiscal obligation. *Public Culture*. 2012. Vol. 24 (2). P. 329–356. URL: <https://doi.org/10.1215/08992363-1535525>.
47. *Martin I. W., Prasad M.* Taxes and fiscal sociology. *Annual Review of Sociology*. 2014. Vol. 40 (1). P. 331–345. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043229>.
48. *McCaffery E. J.* Taxing Women. Chicago : University of Chicago Press, 1997. URL: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226555560.001.0001>.
49. *Rubery J., Rafferty A.* Women and recession revisited. *Work, Employment and Society*. 2013. Vol. 27 (3). P. 414–432. URL: <https://doi.org/10.1177/0950017012460314>.
50. *Maldonado L. C., Nieuwenhuis R.* Family policies and single parent poverty in 18 OECD countries, 1978–2008. *Community, Work & Family*. 2015. Vol. 18 (4). P. 395–415. URL: <https://doi.org/10.1080/13668803.2015.1080661>.
51. *Buriachenko A., Levchenko K., Stetsenko B., Biriuk S.* Economic inequality of the regional development of Poland, Spain and Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2024. Vol. 1 (54). P. 331–347. URL: <https://doi.org/10.55643/fcapter.1.54.2024.4236>.
52. *Young C., Varner C., Lurie I. Z., Prinsziano R.* Millionaire migration and taxation of the elite: Evidence from administrative data. *American Sociological Review*. 2016. Vol. 81 (3). P. 421–446. URL: <https://doi.org/10.1177/0003122416639625>.
53. *Atkinson A. B., Piketty T., Saez E.* Top incomes in the long run of history. *Journal of Economic Literature*. 2011. Vol. 49 (1). P. 3–71. URL: <https://doi.org/10.1257/jel.49.1.3>.
54. *Moffitt R. A., Wilhelm M. O.* Taxation and labor supply decisions. Does Atlas Shrug? *The Economic Consequences of Taxing the Rich* / ed. by J. B. Slemrod. Cambridge : Russell Sage Foundation Books at Harvard University Press, 2000. P. 193–234.
55. *Thurston N. K.* Physician behavioural responses to variation in marginal income tax rates: longitudinal evidence. *Applied Economics*. 2002. Vol. 34 (16). P. 2093–2104. URL: <https://doi.org/10.1080/00036840210134549>.
56. *Piketty T., Saez E.* Income inequality in the United States, 1913–1998. *The Quarterly Journal of Economics*. 2003. Vol. 118 (1). P. 1–41. URL: <https://doi.org/10.1162/00335530360535135>.
57. Національна стратегія доходів до 2030 року : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1218-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/proskhvalennia-natsionalnoi-stratehii-dokhodiv-do-2030-s1218-271223>.
58. *Паєнтко Т. В., Федосов В. М.* Українська бюрократія: концептуальні засади і особливості функціонування. *Ринок цінних паперів України*. 2016. № 9-10. С. 3–16.
59. *Fedosov V., Paientko T.* Ukrainian Government Bureaucracy: Benefits and Costs for the Society. *Business and Management Studies*. 2017. Vol. 3 (2). URL: <https://doi.org/10.11114/bms.v3i2.2358>.

60. Fedosov V., Paientko T. Government financial accountability: key problems and main trends in post-communist countries. *The Theoretical Journal of Accounting*. 2018. No. 99 (155). P. 25–40. URL: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.2930>.

61. Ostry J. D., Berg A., Tsangarides C. G. Redistribution, Inequality and Growth. *IMF Staff Discussion Note*. 2014. SDN/14/02. URL: <https://doi.org/10.5089/9781484352076.006>.

References

1. Casal, S., Kogler, C., Mittone, L., & Kirchler, E. (2016). Tax compliance depends on voice of taxpayers. *Journal of Economic Psychology*, 56, 141–150. DOI: 10.1016/j.joep.2016.06.005.

2. Mumford, A. (2019). What Is Fiscal Sociology? In *Fiscal Sociology at the Centenary. Palgrave Socio-Legal Studies*. Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-27496-2_2.

3. Backhaus, J. G. (2005). *Fiscal Sociology: What For?* Boston, MA: Springer.

4. Andruschenko, V. L. (2000). *Financial thought of the West in the 20th century: (Theoretical conceptualization and scientific issues of public finance)*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].

5. Krysovaty, A. I., & Sydorovych, O. Iu. (2012). *Fiscal sociology*. Ternopil: TNEU. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41412> [in Ukrainian].

6. Durkheim, E. (1938). *The Rules of Sociological Method*. New York: The Free Press.

7. Pareto, V. (1916). *Trattato di sociologia generale*, vol. I. Firenze: G. Barbèra. Retrieved from <https://archive.org/details/ParetoTrattatoDiSociologiaGeneraleVol1>.

8. Simmel, G. (1892-1893). *Einleitung in die Moralwissenschaft 1 & 2*. Berlin: Hertz.

9. Simmel, G. (1917). *Grundfragen der Soziologie*. Berlin: Göschen.

10. Tönnies, F. (1907). *Die Entwicklung der sozialen Frage*. Leipzig: Göschen.

11. Giddens, A. (1971). *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511803109.

12. Campbell, J. (2021). Fiscal sociology in an age of globalization: Comparing tax regimes in advanced capitalist countries. In Nee, V., & Swedberg, R. (Eds.). *The Economic Sociology of Capitalism*, pp. 391–418. Princeton: Princeton University Press. DOI: 10.2307/j.ctv141647r.20.

13. Brownlee, W. E. (1996). *Federal Taxation in America: A Short History*. New York: Wodrow Wilson Center Press: Cambridge University Press.

14. Daunton, M. (2002). *Just Taxes: The Politics of Taxation in Britain, 1914–1979*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511550027.

15. Prasad, M. (2006). *The Politics of Free Markets: The Rise of Neoliberal Economic Policies in Britain, France, Germany, and the United States*. Chicago: University of Chicago Press.

16. Martin, I. W., Mehrotra, A. K., & Prasad, M. (Eds.). (2009). *The New Fiscal Sociology: Taxation in Comparative and Historical Perspective*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511627071.

17. Schumpeter, J. A. (1991). The crisis of the tax state. In Swedberg, R. (Ed.). *The Economics and Sociology of Capitalism*, pp. 99–140. Princeton, NJ: Princeton University Press. DOI: 10.1515/9780691222141-003.

18. Seligman, E. R. A. (1895). *Essays in Taxation*. New-York: MacMillan.

19. Tilly, C. (1990). *Coercion, Capital and European States*. Cambridge, Mass: Basil Blackwell.

20. Scheve, K., & Stasavage, D. (2016). *Taxing the Rich. A History of Fiscal Fairness in the United States and Europe*. New York: Princeton: Russell Sage Foundation: Princeton University Press. DOI: 10.2307/j.ctvc77h28.

21. Bourdieu, P. (2012). *Sur l'État. Cours au Collège de France (1989–1992)*. Paris: Seuil.

22. Bonney, R. (Ed.). (1999). *The Rise of the Fiscal State in Europe c. 1200–1815*. Oxford: Clarendon Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198204022.001.0001.
23. Buriachenko, A. Іе. (2017). New approaches to the formation of the structure of local self-government finances. *Finance, accounting and auditing*, 30, 45–54 [in Ukrainian].
24. Kirchgassner, G. (2010). Tax Morale, Tax Evasions, and the Shadow Economy. In *Handbook on the Shadow Economy*. Elgar. DOI: 10.4337/9780857930880.00019.
25. Luttmer, E. F. P., & Singhal, M. (2014). Tax Morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28 (4), 149–168. DOI: 10.1257/jep.28.4.149.
26. Bosco, L. O., & Mittone, L. (1997). Tax Evasion and Moral Constraints: some Experimental Evidence. *Kyklos*, 50 (3), 297–324. DOI: 10.1111/1467-6435.00018.
27. Laffont, J. J. (1975). Macroeconomic constraints, economic efficiency and ethics: an introduction to Kantian economics. *Economica*, 42, 430–437. DOI: 10.2307/2553800.
28. Sugden, R. (1984). Reciprocity: The Supply of Public Goods through Voluntary Contributions. *The Economic Journal*, 94 (376), 772–787. DOI: 10.2307/2232294.
29. O'Connor, J. (1973). *The Fiscal Crisis of the State*. New York, NY: St. Martin's.
30. Stasavage, D. (2003). *Public Debt and the Birth of the Democratic State: France and Great Britain, 1688–1789*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO-9780511510557.
31. Barreyre, N., & Delalande, N. (2020). *A World of Public Debts*. London: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-48794-2.
32. Steinmo, S. (1993). *Taxation and Democracy: Swedish, British and American Approaches to Financing the Modern States*. New Haven, CT: Yale University Press.
33. Varoufakis, Y. (2017). *Adults in the Room: My Battle with Europe's Deep Establishment*. London: Bodley Head.
34. Streeck, W. (2014). The politics of public debt: Neoliberalism, capitalist development and the restructuring of the state. *German Economic Review*, 15 (1), 143–165. DOI: 10.1111/geer.12032.
35. Tilly, C. (2003). *The Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511819131.
36. Martin, I. W. (2008). *The Permanent Tax Revolt: How the Property Tax Transformed American Politics*. Stanford: Stanford University Press. DOI: 10.1515/9780804763172.
37. Newman, K. S., & O'Brien, R. L. (2011). *Taxing the Poor: Doing Damage to the Truly Disadvantaged*. Berkeley.
38. Scheve, K., & Stasavage, D. (2010). The conscription of wealth: mass warfare and the demand for progressive taxation. *International Organization*, 64 (4), 529–561. DOI: 10.1017/S0020818310000226.
39. Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press. DOI: 10.4159/9780674369542.
40. Levi, M. (1988). *Of Rule and Revenue*. Berkley: University of California Press.
41. Slemrod, J. (1992). *Why People Pay Taxes. Tax Compliance and Enforcement*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
42. Daunton, M. (2001). *Trusting leviathan, The Politics of Taxation in Britain, 1799–1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
43. Angus, Y., Brossa, L. L., & Kwok, W. K. (2016). Individual tax compliance in China: a review. *International Journal of Law and Management*, 58 (5), 562–574. DOI: 10.1108/IJLMA-12-2015-0063.
44. Isa, K. (2014). Tax complexities in the Malaysian corporate tax system: minimise to maximise. *International Journal of Law and Management*, 56 (1), 50–65. DOI: 10.1108/IJLMA-08-2013-0036.
45. Jayawardane, D., & Low, P. K. (2016). Taxpayer Attitude and Tax Compliance Decision in Sri Lanka. *International Journal of Arts and Commerce*, 5 (2), 124–135.

46. Abelin, M. (2012). "Entrenched in the BMW": Argentine elites and the terror of fiscal obligation. *Public Culture*, 24 (2), 329–356. DOI: 10.1215/08992363-1535525.
47. Martin, I. W., & Prasad, M. (2014). Taxes and fiscal sociology. *Annual Review of Sociology*, 40 (1), 331–345. DOI: 10.1146/annurev-soc-071913-043229.
48. McCaffery, E. J. (1997). *Taxing Women*. Chicago: University of Chicago. DOI: 10.7208/chicago/9780226555560.001.0001.
49. Rubery, J., & Rafferty, A. (2013). Women and recession revisited. *Work, Employment and Society*, 27 (3), 414–432. DOI: 10.1177/0950017012460314.
50. Maldonado, L. C., & Nieuwenhuis, R. (2015). Family policies and single parent poverty in 18 OECD countries, 1978–2008. *Community, Work & Family*, 18 (4), 395–415. DOI: 10.1080/13668803.2015.1080661.
51. Buriachenko, A., Levchenko, K., Stetsenko, B., & Biriuk S. Economic inequality of the regional development of Poland, Spain and Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1 (54), 331–347. DOI: 10.55643/fcaptp.1.54.2024.4236.
52. Young, C., Varner, C., Lurie, I. Z., & Prisinzano, R. (2016). Millionaire migration and taxation of the elite: Evidence from administrative data. *American Sociological Review*, 81 (3), 421–446. DOI: 10.1177/0003122416639625.
53. Atkinson, A. B., Piketty, T., & Saez, E. (2011). Top incomes in the long run of history. *Journal of Economic Literature*, 49 (1), 3–71. DOI: 10.1257/jel.49.1.3.
54. Moffitt, R. A., & Wilhelm, M. O. (2000). Taxation and labor supply decisions. Does Atlas Shrug? In Slemrod, J. B. (Ed.). *The Economic Consequences of Taxing the Rich*, pp. 193–234. Cambridge: Russell Sage Foundation Books at Harvard University Press.
55. Thurston, N. K. (2002). Physician behavioural responses to variation in marginal income tax rates: longitudinal evidence. *Applied Economics*, 34 (16), 2093–2104. DOI: 10.1080/00036840210134549.
56. Piketty, T., & Saez, E. (2003). Income inequality in the United States, 1913–1998. *The Quarterly Journal of Economics*, 118 (1), 1–41. DOI: 10.1162/00335530360535135.
57. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *National income strategy until 2030* (Decree No. 121-r, December 27). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-dokhodiv-do-2030-s1218-271223> [in Ukrainian].
58. Paientko, T. V., & Fedosov, V. M. (2016). Ukrainian bureaucracy: conceptual principles and features of functioning. *Securities market of Ukraine*, 9-10, 3–16 [in Ukrainian].
59. Fedosov, V., & Paientko, T. (2017). Ukrainian Government Bureaucracy: Benefits and Costs for the Society. *Business and Management Studies*, 3 (2). DOI: 10.11114/bms.v3i2.2358.
60. Fedosov, V., & Paientko, T. (2018). Government financial accountability: key problems and main trends in post-communist countries. *The Theoretical Journal of Accounting*, 99 (155), 25–40. DOI: 10.5604/01.3001.0012.2930.
61. Ostry, J. D., Berg, A., & Tsangarides, C. G. (2014). Redistribution, Inequality and Growth. *IMF Staff Discussion Note*, SDN/14/02. DOI: 10.5089/9781484352076.006.